

Kúzlo zmyslov Davida Abrama

Lubov Vladyková

Envigogika 10 (3) – Recenze/Reviews

Publikováno/Published dne 26. 9. 2015

DOI: [10.14712/18023061.495](https://doi.org/10.14712/18023061.495)

Recenzia: David Abram: Kouzlo smyslů: vnímání a jazyk ve více než lidském světě (*The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-Than-Human World*). Praha: DharmaGaia, 2013, 406 s. Z anglického originálu přeložili: M. Melechovská a J. Zemánek.

Review: The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-Than-Human World. (1996)

V práci *Kouzlo smyslů: vnímání a jazyk ve více než lidském světě* (2013)¹ David Abram² čerpá z rôznych zdrojov: z filozofie M. Merleau-Pontyho, fenomenológie E. Husserla, balijského šamanizmu, Apache rozprávania a z vlastných skúseností a zručnosti kúzelníka. Na tejto báze sa pokúsil odhaliť jemnú závislosť ľudskej existencie, ľudského poznania na životnom prostredí. Štruktúra textu je precízne dizajnovaná a pozostáva zo siedmich kapitol. Súčasťou textu sú poznámky, dodatok J. Zemánka *Jak ladit s řečí země* a bibliografia D. Abrama.

D. Abram už v úvode práce v kapitole nazvanej *Ekológia kúzla* dáva do protikladu spôsob, akým staré ‚primitívne‘ kultúry pristupujú k prírodnému svetu, s analogickým prístupom v západnej ‚technickej a mechanickej kultúre‘. Chce tým poukázať na to, že environmentálne problémy vznikajú z nedostatku bezprostredného kontaktu medzi ľudskou spoločnosťou a mimoludskou prírodou. Túto situáciu chce riešiť tak, že podporuje viac na zmysly orientované používanie jazyka a radikálne výraznejšie využívanie zmyslov, aby sa mimoludský svet chápal ako živá vec. Ako živý a oduševnený pozemský kozmos – ako spoločenstvo subjektov a inegmatických, výrazových síl, ktorých inteligencia nás môže informovať i učiť.

Pre D. Abrama je modernizácia zlá už vo svojich koreňoch, pričom tieto korene nevidí v industrializácii ani privatizácii majetku, ale v jazyku, ako sa vyvinul do písaných foriem, abstrahovaných od prírodného sveta. Podľa Abrama „Prevládajúce ponímanie jazyka, prinajmenšom od vedeckej revolúcie... pokladá akýkoľvek jazyk za súbor ľubovoľných, avšak konvenčne dohodnutých slov či ‚znakov‘ spojených isto formálnym systémom syntaktických a gramatických pravidiel. Jazyk je z tohto pohľadu len akýmsi *kódom*, druhom reprezentácie skutočných vecí a udalostí vnímaného sveta, s ktorým nemá žiadne vnútorné, nearbitrárne spojenie...” (101). Uvádza, že existujú kultúry, kde jazykový prejav je spätý špecifickým spôsobom s ‚hovoriacou zemou‘, kultúry, kde „...stále prevažujú tradičné orálne, domorodé spôsoby skúsenosti – kultúry, ktoré svoju zmyslovú participáciu nikdy celkom nepreniesli do písaného slova“ (s. 171).

V podstate – devastácia environmentu a ekologická kríza začali devastáciou šírky jazyka, jeho abstrahovaním od priamej referencie na prírodu v určitom čase a na určitom mieste. Tým určitým miestom je grécka spoločnosť, kde nastal kritický obrat vo vzťahoch ľudí ku svetu. V štvrtej kapitole – nazvanej *Animizmus a alfabeta* D. Abram pripisuje tento kritický obrat – klasickej gréčtine, prvému súboru symbolov používaných na medziľudskú komunikáciu bez bezprostredného odkazu na prírodný svet. Čínske písmená a hebrejske *aleph-beth* boli odvodené priamo z vecí, javov v prostredí, ktoré sa znaky snažili reprezentovať. Napríklad za inšpiráciu pre čínske znaky sa považuje pozorovanie stôp vtákov na zemi. Aj prvé hebrejské písmeno, *aleph* – čo je starohebrejské slovo znamenajúce *vôl* – má tvar, ktorý pripomína hlavu vola s rohami. Aj keď grécka abeceda vzišla z relatívne priamej transformácie hebrejského *aleph-beth*, Gréci nikdy nemali priame odkazy na prostredie.

Mnohí teoretici a filozofi považovali grécku spoločnosť za obrat vo vzťahoch ľudí ku svetu. Väčšina z nich však založila toto rozdelenie na hierarchii poznania dosiahnutého gréckymi filozofmi a nie na niečom, čo je inherentné gréckemu jazyku. Gréci ako prví

¹ Práca (jej rozsah: 407 strán) pozostáva zo siedmich kapitol, súčasťou práce sú poznámky, doslov editora a register.

² David Abram (1957) je americký filozof, kultúrny ekolog a umelec. Vo svojej tvorbe sa venuje premosteniu filozofických tradícií, environmentu a kultúrnej, resp. sociálnej ekológie.

filozoficky rozlíšili medzi poznaním (myslenie a chápanie) a konaním. Napríklad Aristoteles chápal racionálne poznanie ako najvyššiu, sebestačnú a uzavretú formu aktivity, ktorá vzniká sama zo seba a sama sa riadi. Bolo ideálne a večné, nezávislé na zmene a teda nezávislé na svete, v ktorom ľudia konajú a žijú, svete, ktorý prežívame perцепčne a prakticky. ‚Čistá aktivita‘ sa jednoznačne oddeľovala od praktického konania. V tejto súvislosti D. Abram uvádza „Až so vznikom fonetickej abecedy a jej osvojením starovekými Grékmi stratili písané symboly všetky zrejmé väzby k širšiemu svetu vyjadrujúcich sa bytostí. Každý takýto znak začal odkazovať len k ľudskej sfére: každé písmeno bolo spojované výlučne s gestom či zvukom ľudských úst. Tieto symboly už nemohli fungovať ako okná otvorené do viac než ľudského priestoru síl, ale len ako zrkadlá, ktoré ľudskú formu odrážajú späť na ňu samú“ (s. 170).

Vynález písma podľa Abrama vytvoril podmienky, z ktorých potom vyplynul každý následný krok modernizácie. Mechanizmy odcudzenia od viac než ľudského priestoru síl boli dvojaké. V prvom rade – písaný jazyk priniesol perцепčné odcudzenie, ktorým zmysly strácajú spojenie a participáciu medzi ‚ľudskými zmyslami a zemským terénom‘. Druhým odcudzením je jazykové odcudzenie, ktorým jazyk, príbehy, dejiny strácajú spojenie s ‚príbehmi našich predkov‘ s duchom konkrétnych miest. D. Abram tvrdí, že písmo umožnilo po prvýkrát oddelenie od priamo prežívaného sveta. Podľa neho sa nástup písma časovo zhoduje s rastom ľudskej schopnosti ‚manipulovať a kultivovať zem‘. Zaznamenaný jazyk je teda priamo zodpovedný za poľnohospodársku revolúciu. Tak sa vyvinuli nekočovné, koncentrované ľudské usadlosti s delbou práce a následne došlo k odcudzeniu ich vzťahu s mimoludským svetom.

Terminologické penzum autora je rozhodujúco ovplyvnené predstavou sveta ako *more-than-human world* (ktorý obsahuje viac než iba človeka). Ako alegóriu na výrazné časové a priestorové oddelenie západného sveta a sveta, ktorý obsahuje viac než iba človeka, Abram rozpráva príbeh (vypožičaný od G. Snydera) o austrálskom domorodcovi, ktorý je vyvedený z rovnováhy jazdou na nákladiaku po krajine. Podľa tradície musí počas cestovania rozprávať príbehy o krajine – čo je spôsob sprievodcu po krajine, mnemotechnický prostriedok a spôsob zabavenia mysle – ale podľa tradície sa cestuje pešo. Poučenie, ktoré z toho vyplýva, je, že ak ľudia nemajú kontakt so zemou, zabúdajú na ‚dobrý‘ život. Ak sa naruší bezprostredný kontakt so zemou – jako v prípade šoférovania namiesto chôdze – ľudia nedokážu konať správne. Abramovo poslanstvo je teda také, že život nefunguje v rozsahu technického sveta, v jeho čase a priestore. Ľuďom je potrebné neustále pripomínať zmyslové a jazykové spojenie so svetom, ktorý obsahuje viac než iba človeka. D. Abram poznamenáva, že staré ‚primitívne‘ kultúry sa vyhýbajú karteziánskej idei dualizmu subjekt/objekt, podľa ktorej jednotlivci sú úplne oddelení od centrálnej schopného konať a komunikovať vo ‚vonkajšom‘ svete iba tak, že sa úplne riadia vnútorným procesom myslenia. Ľudia, ktorí žijú obkolesení svetom, ktorý obsahuje viac než iba človeka, sa podľa Abrama nedopúšťajú modernej chyby považovať sa za oddelených od prírodného sveta a všetkého diania v ňom, resp. za divákov v tomto svete. M. Merleau-Ponty chápal vzťah medzi skúsenosťou a poznaním ako spôsob, ktorým si ľudia požičávajú štruktúru zo sveta, v ktorom participujú – pre budovanie svojho myslenia. V tomto kontexte D. Abram v zásade tvrdí, že moderná civilizácia sama seba klame, keď sa domnieva, že naše písomné dokumenty nám poskytujú mocné nazeranie do galaxií a všade tam, kde môžeme sústrediť našu pozornosť. Abram je toho názoru, že naše zmysly postačujú na meranie pravdy. Ale aby toto tvrdenie obhájl, musí redefinovať pravdu. Musí sa skončiť s nazeraním na pravdu ako na statický fakt a je nutné začať ju vnímať ako vyvíjajúci sa vzťah. Pravdu preto treba hodnotiť podľa kvality vzťahu, čo Abram nazýva posudzovanie toho, či niečo ‚dáva zmysel‘, teda v pravom slova zmysle ‚oživuje zmysly‘. V ekologickom význame teda k pravde pristupujeme nie zhromažďovaním faktov či konštatovaním, ale skvalitňovaním našich skúsenostných vzťahov s okolitým spoločenstvom, ktoré obsahuje viac než iba človeka. Na

druhej strane, pravda sa nemôže spájať so žiadnym faktom alebo konštatovaním vysloveným ľuďmi, ktorí pôsobia deštruktívne voči svojmu prostrediu, pretože len: „ľudské spoločenstvo, ktoré žije vo vzájomne prospešnom vzťahu s okolitou zemou je spoločenstvom, o ktorom môžeme povedať, že žije v pravde.... Civilizácia, ktorá trvale pustoší živú zem, ktorú obýva, nie je s pravdou dobre oboznámená“ (s. 319). Podľa Abrama, naša civilizácia žije nesprávne, pretože naše vzťahy s ‚okolitou zemou‘ sú úzke a plytké a to zas je dané našim jazykom. Môžeme zlepšiť našu spôsobilosť ‚dávať zmysel‘ a rozvíjať výhodné vzťahy so svetom okolo nás tak, že sa budeme vyhýbať spôsobom hovorenia, ktoré nás separujú a odsúvajú od sveta, ktorý obsahuje viac než iba človeka. Prísne vzaté: budeme používať jazyk, ktorý sústreďuje našu spriaznenosť so svetom (ktorý obsahuje viac než iba človeka), do modelov nášho myslenia a konania.

Neznamená to, že Abram explicitne podporuje návrat do čias kočovania. Avšak v Abramovej nekritickej pokore k starému spôsobu života je skrytá viera, že nasledovanie tohto spôsobu života predstavuje prinajmenšom jednu z možností a rozhodne lepšiu možnosť než je tá, ktorú dnes žijeme. Podľa Abrama pôvodné kultúry nám dnes poskytujú určitú poistku proti strachu a neistote pri odklone od modernej technokratickej kultúry.

Vari najdôležitejším obmedzením Abramovho kréda je to, že sa odvoláva na hlasy niekoľkých málo ľudí, ktorí vedia o spojení s prírodou, ak to ponechajú v rovine osobnej skúsenosti. Sú iba niekoľkými hlasmi v porovnaní s množstvom iných hlasov s rovnako platnou skúsenosťou, na základe ktorej oddeľujú svoje životy od prírody. Podľa Abramových kritérií pravdivosti a omylu, ľudia – ktorým chýba jazyk alebo zmyslová skúsenosť s prírodou – sa jednoducho mýlia. Aj ak sa ukáže, že väčšina ľudí, ktorých by Abram klasifikoval ako mýliacich sa, zastáva environmentálne nekompatibilnú etiku, predpokladajúc, že sa mýlia od začiatku, nedáva sa im šanca dokázať opak, keďže nesúhlasia s prechodom na nový jazyk podľa Abramovho výberu, ani na nové miesto vo svete, ktorému nemusia rozumieť.

Namiesto Abramom konštruovaného ‚nového tela jazyka‘, jediného jazyka alebo slovníka harmonizujúceho so zemou, dnešná koncepcia toho, čo je potrebné pre zabezpečenie väčšej environmentálnej zodpovednosti, spočíva v aktívnejšej a komplexnejšej diskusii o otázkach ľudských vzťahov so svetom a medzi sebou a o tom, čo sa má stať s nami a s tým, čo sme vytvorili. Rozhodujúci projekt spočíva teda v úsilí poskytnúť všetkým ľuďom predbežné podmienky pre slobodnú komunikáciu – napríklad vytvárať vhodnú komunikačnú bázu pre koncepty a modely reflexívnej praxe v aplikovanej etike a ekologickej výchove – a nie nútiť ľudí akceptovať jazyk a/alebo životný štýl, ktorý nepovažujú za niečo lepšie – podľa určitých univerzálnych kritérií dobra. Strata perspektívy neustálej komunikácie je dokonca desivejšia než strata starovekých pokladov sveta, pretože dochádza k strate možnosti konštruovať hodnotové úsudky a tak ovplyvňovať naše budúce konanie a zvyky.

Bolo by možné tvrdiť, že väčšinu problémov spojených s Abramovou argumentáciou, možno odložiť bokom, v záujme *väčšieho dobra* jeho kritickej reflexie. Abramovo jednostranné pohľadanie modernitou a nekritické uprednostňovanie ‚nástrojovej‘ techniky a kočových kultúr je problematické, avšak takéto radikálne obraty v dominantných hodnotových súdoch môžu byť stimulujúce a môžu podporiť kreativitu v systéme, ktorý potrebuje reformovať. Ved’ nemožno nesúhlasiť s konštatovaním, že „[s]kutočný ekologický prístup sa nesnaží dospieť k mentálne predstaviteľnej budúcnosti, ale pokúša sa ešte hlbšie preniknúť do zmyslovej prítomnosti. Snaží sa byť pozornejší voči ostatným životom, voči ostatným vnímajúcim a cítiacim formám...“ (s. 329). Keďže jeho riešenie otázok vzťahu medzi človekom a prírodou je brilantné a výrečné, asi by bolo vhodné u Abrama tolerovať, že neberie do úvahy exponenciálny nárast faktorov, v akých prebieha ľudský život dnes v porovnaní s minulými časmi. Nie je ťažké pochopiť, a často musíme súhlasiť s tým, že

náklady na komfort civilizácie v jej momentálnej štruktúre sú príliš vysoké. Ale môžeme vzniesť voči Abramovmu argumentu námietku z dôvodu jeho ‚presvedčenia‘. S väčšinou klasických pragmatistov má spoločné vedecké základy, ktoré predchádzali jeho záujmu o filozofiu. Prečo potom uprostred svojho výkladu o mágii a mysticizme neprejavuje Abram ani kúsok pokory pred ‚mágiou‘ vedeckej metódy? Je zvláštne, že vedec – bez ohľadu na jeho zameranie – má tak málo čo povedať o prínose vedy.

Doc. PhDr. Lubov Vladyková, PhD., Katedra aplikovanej etiky, FF UPJŠ, Moyzesova 1, budova Aristoteles, 04001 Košice, Mail: lubov.vladykova@upjs.sk